

**НЕОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА НА БАЗІ АНГЛІЦИЗМІВ
У МОВІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Розглянуто неологічну лексику на базі англіцизмів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст., способи її творення, причини вживання неологізмів.

Ключові слова: неологічна лексика, англіцизми, неологізми, індивідуально-авторські неологізми, оказіоналізми.

Рассмотрена неологическая лексика на базе англицизмов в украинском художественном тексте конца ХХ – начала ХХІ вв., способы ее образования, причины употребления неологизмов.

Ключевые слова: неологическая лексика, англицизмы, неологизмы, индивидуально-авторские неологизмы, окказионализмы.

The article deals with neologisms based on Anglicisms in the language of the Ukrainian fiction at the end of 20-th century – at the beginning of the 21-st century, their formation, the reasons of using of neologisms.

Keywords: neologisms, Anglicisms, individual author's neologisms, occasional words.

В українській художній літературі досить інтенсивно функціонують індивідуально-авторські неологізми, чи, як ще їх називають, оказіоналізми, загальномовні неологізми.

Проблеми оказіоналізмів, питання про розширення семантики слів вивчали В. П. Ковальов, К. Ю. Голобородько, Ж. В. Колоїз, Л. І. Мацько, О. А. Стишов, О. М. Турчак, О. А. Земська, Н. І. Фельдман, О. Г. Ликов, В. В. Лопатін, Е. І. Ханпіра, В. М. Хохлачова та ін. У російській мові були досліджені новотвори В. Хлебнікова, А. Білого тощо. Ю. І. Жабаяєва аналізувала структурно-семантичні та функціональні особливості оказіоналізмів В. Висоцького [6]. Г. О. Винокур вивчав потенційні слова в поезії В. Маяковського [4].

Більшість дослідників у галузі неології вказували на неоднорідність неологізмів і виділяли серед них загальномовні неологізми, створені на позначення нових фактів дійсності, та індивідуально-авторські, створені з художньою метою. Індивідуально-авторські не стають частиною мовної системи й не виходять за межі комунікативної ситуації, у якій вони виникли, а загальномовні з часом набувають поширення, хоч і не втрачають своєї новизни. Тому за загальномовними неологізмами поступово закріпився термін «неологізм», а за індивідуально-авторськими – «оказіоналізм» [10, с. 6]. О. А. Габінська зауважує, що оказіоналізми можна називати неологізмами, адже новий – не тільки вперше створений чи зроблений, який нещодавно з'явився, але й незнайомий, маловідомий. Оказіоналізми – це нові слова, невідомі раніше літературній мові, точніше – більшості її носіїв, для яких кожне таке слово сприймається як нове, незвичне, незалежно від того, з якою метою воно утворене [5, с. 29]. Єдиної думки щодо визначення неологізмів, індивідуально-авторських неологізмів, новотворів, оказіоналізмів у мовознавстві немає.

Авторські новотвори, неологізми, okazіоналізми, утворені на основі англіцизмів, вжиті в художніх текстах й аналізовані в нашій роботі, об'єднуємо під загальною назвою – неологічна лексика на базі англіцизмів.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених неологізмам й okazіоналізмам, неологічну лексику на базі англіцизмів у мові творів української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. докладно не вивчали, хоча способи її виникнення та особливості функціонування становлять значний науковий інтерес. Дослідження цих явищ є метою нашої статті.

Багатство стилю мови сучасної художньої літератури дозволяє словесно відобразити гаму відтінків значення нових явищ і реалій позамовного світу. Неологічну лексику, утворену на базі англіцизмів, за частиномовною належністю поділяємо на: 1) іменники (*джипак, крезик, бьоздники, дреди*); 2) прикметники (*честерфільдський, дредастий, оф-бродвейський, бонні-клайдівський*); 3) дієслова (*забрєндувати, заїнсталювати, зафільмувати, клінувати, джипувати, ланчувати, стопнути*); 4) прислівники (*попсово, перфектно, тунельно, фольклорно*).

Аналізована нами неологічна лексика утворюється за допомогою стилістично забарвлених суфіксів, префіксів та складанням.

Іменникові okazіоналізми в мові української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття зазвичай творяться суфіксальним способом за такими словотвірними типами (СТ):

1) відіменниковий СТ із суфіксом *-ств-*, за допомогою якого утворюються слова із значенням абстрагованої якості, дії: *іміджмейкерство, кілерство, нїттерство*;

2) відіменникові СТ із суфіксами *-ик-*, *-чик-*, *-ник-*, *-їк-*, за допомогою яких утворюються емоційно забарвлені слова на позначення осіб і конкретних предметів переважно із зменшено-пестливим відтінком: *ліфтїк, крезик, сейфїк, менеджментїк, Нью-Йорїк, спонжїк, бьоздники, плейбойчик, бєбїк, Джонїк*. Суфікс *-ик-* за своїм походженням спільнослов'янський і вживається, в основному, на означення пестливості [1, с. 110]. Т. І. Вендіна стверджує, що мутаційний суфікс *-їк-* в українській мові утворює такі продуктивні типи, як назви із значенням особи або предметів [3, с. 79];

3) відсубстантивні СТ із фемінними суфіксами *-иць-*, *-ичк-*, *-к-*, *-ух-* з відтінком негативної оцінки та розмовності: *герлиця, герличка, хїпарка, тінейджерка, джипїстка, джипачка, джипуха*;

4) СТ із суфіксом *-ак-* на позначення чітко оформлених предметів має відтінок розмовності: *джипак*;

5) СТ із суфіксом *-ович-* для утворення okazіонального імені по батькові від назви предмета: *Комбайнович*.

Помітним явищем серед неологічних іменників є похідні назви, утворені шляхом складання слів або суфіксально-складним способом: *найтбари* < найт і бар, *драйвери-дальнобої* < драйвер(и) і дальнобої, *трешори-філологи* < трешори і філологи, *гїпі-журналісти* < гїпі та журналісти, *фул-контакт* < фул і контакт, *тїві-контроль* < ТВ і контроль, *севрюги-фрі* < севрюга і фрі, *Манї-сМог* < манї та смог, *Луску-сотка* < луску і сотка, *god-доги* < god (Бог) і дог(и) за аналогією до хот-доги, *хардтаймївці* < хард і тайм, *трїнпїсївці* < Грін і Піс.

Неологізм *фул-контакт* вживається переважно як спортивний термін у кїкбоксингу та карате. Л. Литвинчук застосував транслітерацію англїйського словосполучення з притаманним йому значенням в англїйській мові «повний контакт»: «... саме ці два кроки дозволили йому уникнути *фул-контакту* зі стїною, обїйти будівлю справа і потрапити до середини» (Л. Литвинчук).

Серед прикметникових новотворів переважають okazіоналізми, які передають збільшену кількість ознаки за допомогою суфікса *-езн* (*файнезний*) і конфікса найвищого ступеня порівняння *най-...-іш-* (*найандеграундніший*) та конфікса-гібрида *оф-...-ськ-* (*оф-бродвейський*). До okazіональних прикметників також належать утворення з суфіксами *-н-*, *-ов-*, *-аст-*, *-ськ-* та його похідних *-івськ-*, *-овськ-*, *-євськ-*, які виражають: велику міру ознаки (*джинсастий*, *дредастий*), ознаку за відношенням до певного предмета чи особи *гіповий* квартирник, *ню-ейджові* дзвіночки, щось *драйвове*, *андеграундова* пора, *андеграундне* кіно, *честерфільдський* коньяк, *панківські* барикади, *драйвівський* горлопан, *бонні-клайдівський* стиль, щось *бредберієвське*, *геловінівський* гарбуз, *сейфовське* підземелля. Okремі okazіоналізми творяться за аналогією до дієприкметників, напр.: *юзаний* програвач, *крейзануті* люди.

Нові вербати в художніх текстах найчастіше виникають унаслідок префіксального способу творення від дієслів на позначення певного виду діяльності особи. Серед префіксальних дієслівних okazіоналізмів у художніх текстах виділяємо okazіоналізми, утворені додаванням префікса *за-* до безпрефіксного дієслова-неологізму: *фільмувати* – *зафільмувати*, *інстальувати* – *заінстальувати*, *брендувати* – *забрендувати*.

У творенні неологічних дієслівних похідних від англословних іменникових і дієслівних основ беруть участь суфікс *-ува-*, напр.: *брендувати*, *ланчувати*, *джипувати*, *клінувати*, *-а-*, напр.: *аскати*, *юзати*, *крекати* та *-ну-*, напр.: *стопнути*. Новотвір *забрендувати*, як і *брендувати*, як свідчать матеріали ЗМІ, почав вживатися, головним чином, у зв'язку з розвитком нових технологій і з підготовкою до Євро-2012. М. Соколян послуговувалася цим дієсловом у творі «Сторонні в домі», надрукованому у 2006 році: «... було виїнято хол та суміжні території. Рекламний відділ мережі радіостанцій доклав увесь свій гігантський творчий потенціал, аби прикрасити і «забрендувати» приміщення, як то кажуть на їхній дикунській говірці» (М. Соколян). Англіцизм *бренд*, за нашими спостереженнями, має великий словотвірний потенціал у сучасній мові. У словнику «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» зафіксовано лексему *брендизація*, утворену черезступеневим способом від «*брендизувати*» < *бренд* [9, с. 60]; в інтернет-виданнях ми зафіксували також слово *брендування*.

Незначну кількість прислівників-новотворів у мові новітньої художньої літератури утворено за допомогою суфікса *-о*: *фольклорно*, *попсово*, *перфектно*, *тунельно*. Названі індивідуально-авторські прислівники порушують словотвірні закономірності української мови, оскільки творяться не від якісних, а від відносних прикметників. Це стає можливим унаслідок розвитку переносних значень у твірних прикметників: «Євка байдуже перегортала решту морських пейзажів. *Попсово* і красиво» (І. Карпа); «... бо їм досить кількох / не відомих нікому жінок / для *Перфектно* закручених драм» (М. Савка); «Прикметно, що найкращі – найбагатші художньо і *фольклорно* – казки та легенди мають суперечливі завершення» (М. Соколян); «І лице її – пляма цементу, яким заліпилась діра, / Де *тунельно* висвистує протяг по давній (дівоцькій!) гордині ...» (О. Забужко).

Щоб зрозуміти деякі новотвори, читач має володіти англійською мовою. Так, напр., *дредастий* < *дреди* < *dreadlocks* (жахливі локони, патли; дреди), *бьоздники* < бьоздей (дні народження). Напр.: «Вони слухали Боба Марлі, але не були схожі на Кролика або кроликів, хоч *дредасті*» (Т. Жеребецький); «Принаймні двічі на рік – на *бьоздниках* Інни і Артура...» (В. Терлецький).

Певні авторські неологізми перейшли до розряду загальноновживаних неологізмів або жаргонізмів і вживаються в розмовному мовленні, інтернет-

сленгу: *фул-контакт, тіві-контроль, чорнопарний, ліфтик, плейбойчик, гіповий, юзаний, ніттерство, кілерство, іміджмейкерство, бєбік, есемеси, герла, аскати, крєкати, хіпарки, андеграундний, грінпісівці, калькулювати, секс-шопний, зафільмульмувати, забрендувати, попсово, перфектно, найфешенебельніший, джінсики, по-лузерськи*. Деякі наведені лексеми – це неологічна лексика, вживана в мові художньої літератури інколи з іншим відтінком значення. Напр., неологізм *кілерство* вживається на позначення професії, а Л. Степовичка вживає його як синонім смерті. Часом важко зрозуміти, чи певна лексема є авторським неологізмом чи загальнономовним неологізмом, уживаним в Інтернеті, мові ЗМІ, розмовному мовленні, але не зафіксована словниками.

У словнику «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» [9] зафіксовані такі лексеми, як *чорнопарівський, юзерський, есемеска, есемесочка, андеграундник, фільмувати*.

Отже, словотвірний аналіз неологічної лексики на базі англїцизмів свідчить про продуктивність суфіксального способу. При творенні іменників значну активність виявляють суфікси *-ик, -ік, -к-, -ник-, -ств-, -иц-, -ичк-, -івц-, -ак-*. Для прикметників-оказіоналізмів характерні такі суфікси: *-ов-, -аст-, -івськ-, -езн-, -анут-, -н-, -ов-*. Оказіональні дієслова утворюються за допомогою префікса *за-*, суфіксів *-ува-, -а-, -ну-*. Для творення невеликої кількості прислівників використовується суфікс *-о*.

Л. П. Крисін і Ю. Хак Су, аналізуючи словотвірні можливості іншомовних неологізмів у російській мові, говорять про продуктивність прикметникових суфіксів *-ов-, -н-, -ськ-* [8, с. 17]. Ці ж суфікси та їх варіанти є продуктивними й для творення неологічної лексики на базі англїцизмів і в українській мові.

Подекуди письменники утворюють оказіоналізми за допомогою додавання українського закінчення до варваризму, що зазвичай написаний мовою оригіналу: *traffic-jam 'iv, the table-om, KMart 'i, e-mail 'om, sms-u / SMSu / есемеси, піпли, Ролс-ройсі, next 'y, Absolute 'y, Microsoft-a, please 'om*. Апостроф виконує роз'єднувальну функцію при утворенні гібридів за допомогою додавання українських закінчень до англїйських слів. Автори цих оказіоналізмів таким чином підкреслюють різномовне їх творення, відокремлюючи флексію апострофом або дефісом. Англїйські лексеми реалізують себе в системі українського відмінювання, набуваючи відмінкових закінчень і вступаючи в синтаксичний зв'язок зі словами в українських контекстах. В українській мові XIX століття випадки дооформлення англїйських вкраплень українськими флексіями були поодинокими. Ми ж маємо численні приклади, що підтверджують здатність англїйських варваризмів, вкраплень вступати в синтаксичні зв'язки у складі українського художнього тексту: «Підживлене пилом урбанізаційним / Пожвавлене крещендо години пік / Карколомне божевїлля над варивом *traffic-jam 'iv*» (С. Поваляєва); «кавказ був вклеєний до основного тексту / кобзар був вкладений до торби на сідлі / і верхи сидячи й очікуючи *next 'y* / жер яблуко очищене від тлі» (І. Бондар-Терещенко); «дні складаються плізком / за старим перелазом / не відробишся *please 'om* / не проскочиш благбазом» (І. Бондар-Терещенко); «коли *sms-u* приходять порожні / у результаті помилки, / пам'ятай: / хтось про тебе думає» (О. Галета); «День інший, маловідмінний, лишень що вже тебе нема і ти плювала на мої чотири *SMSu*» (І. Карпа); «... слати факси і *есемеси* / і звалювати пошвидше до своєї Риги» (Ю. Андрухович); «... і видав я *піплам* спіч по повній програмі...» (С. Поваляєва); «Чи це нічого не означає і пояснити цей феномен так само неможливо з точки зору традиційної етимології, чому по-українському стіл називається саме столом, а не *the table-om* ...» (Н. Сняданко); «декому ніколи не відписував / (привіти виступую переважно *e-mail 'om*)» (В. Махно); «дорогою він заходить / до крамниці з ал-

коголем / і купує / півлітрову пляшку *Absolute*'у / і витрачає двадцять доларів (В. Махно); «... укрівський Білл Гейтс без *Microsoft-a*... медія-прожектор і піар-прожектор, і просто зять – Піня» (М. Матіос); «Світ рейву, хаосу і *acid-jazz-a*» (П. Загребельний); «читає їм якусь незвичну прозу / один – поцупив у *KMart* і возик...» (В. Махно). К Mart «Кей-март» – мережа універсальних магазинів [department store] «Кей-март» [Kmart Corp.], що продають товари за зниженими цінами [discount store]... Символ недорогих товарів і послуг [13].

Або, навпаки, присвійний відмінок англійської мови ('s) додається до слов'янського імені: «Концепція показу моделей «*Maisha* 'S і Капна» (І. Карпа).

Інколи письменники, утворюючи okazіоналізми, вдаються до явища синекдохи, напр., *мас-медії* «... *мас-медіям* всяким, / лижуть, скажімо, п'яти» (М. Кривенко); *піпли* «... прямо на Майдані Незалежності – під ноги ошизілим *піплам!*» (С. Поваляєва); *сайкобіли*: «... чувака звать Стоун, він басист *сайкобілів* «Робін-бонс» (С. Поваляєва). «*Сайкобілі* (анг. Psychobilly) – жанр рок-музики, що поєднує експресію і агресивність панк-року з мелодикою кантрі і рокабіллі» (<http://ru.wikipedia.org>). «Okazіоналізми мають у своєму розпорядженні цілу низку зразків і способів творення слів, властивих тільки їм, це і змушує вважати okazіональне словотворення особливою підсистемою словотворення» [12, с. 481].

До інтралінгвальних чинників появи неологізмів відносять тенденцію до регулярності й тенденцію до експресивності [10, с. 10]. У сучасній художній літературі, на нашу думку, тенденція до експресивності є одним із головних факторів виникнення okazіоналізмів. Прагнення до експресивності є навмисним порушенням мовних норм. Інколи це призводить до певної надлишковості, що виникає за рахунок появи okazіоналізмів як еквівалентів до вже існуючих у мові слів: *дівка* / *дівчина* / *дівчинка* – *герла* / *герлиця* / *герличка*. Як бачимо, на основі англійського іменника *girl* у мові українського художнього тексту виник цілий словотвірний ряд: «... вже націлівся на його *герлу*, попри давню дружбу й закони чоловічої честі...»; «... а потім *герличку* з Москви...»; «А ось – *герлиця*...» (С. Поваляєва). Т. Г. Юрченко наголошує, що «особливі функції в семантичній структурі тексту виконують комплексні словотвірні одиниці, словотвірні гнізда, які ґрунтуються на тотожності кореневої морфеми. Компоненти словотвірних гнізд, які належать до одного або різних лексико-граматичних класів, зберігають спільний семантичний «ген» кореневої морфеми, забезпечуючи змістову цілісність висловлювання» [11, с. 9]. Напр.: *креза*, *крейза*, *крейзанутий*, *крезик*; *драйв*, *драйвовий*, *драйвівський*; *герла*, *герличка*, *герлиця*; *джипуха*, *джипістка*, *джипачка*, *джипувати*. Пор.: «...бо *Креза* покликала найкращі місцеві й приїжджі групи, які грають в акустиці» (В. Терлецький); «...фабрика «Скалка і *Крезик*» (М. Соколян); «...ніби я якийсь повний *крейза* і Україна теж *крейзанута*» (Т. Жеребецький); «Євдокія гриміла потужним двигуном *джипа*. Як її тепер називати? *Джипуха*, *джипістка*, *джипачка*?» «Євдокія відважно «*джипувала*» серед цих грандіозних руїн, як усі водії, дивлячись тільки вперед, мовчала, мовчав і Со-винський» (П. Загребельний).

Неологізми, сформовані на основі англомовних запозичень, напр., *бьоздник*, *герла*, *герлиця*, *креза*, зустрічаються в молодіжному сленгу й російської мови [2, с. 33]. Тобто вони не є індивідуально-авторськими неологізмами, а вживаються авторами українських художніх творів зі стилістичною метою для привернення уваги читача.

Подекуди авторські неологізми можуть бути результатом мовної економії, тобто економії знакових засобів вираження. Серед таких новотворів закон мовної економії виявляється, в основному, за допомогою словоскладання, оскільки складні слова компактні за формою, їх семантика легко сприймається. Для знавців

англійської мови внутрішня форма англіцизмів-оказіоналізмів є прозорою. Все це зумовлює їх перевагу над словосполученнями: *хардтаймівці, найтбари, трешо-ри-філологи, драйвери-дальнобої, промо-акції, торба-party, пост-арт, форте-парті, Лиску-сотка, супермегаістолеет, бізнес-краля, www-залежний, нью-ейджовий*. Напр.: «*Нова катастрофа – Лиску-сотка також зникли – тютюнові ознаки часу*» (С. Пovalaєва). Лексема *шоубіз* – це загальноживаний неологізм. Але в романі С. Пovalaєвої його вжито у варіативному написанні: *шоубіз / шоубиз*.

Аналізуючи індивідуально-авторські неологізми, хочемо наголосити, що творення слів-гібридів – розповсюджене явище в сучасній художній літературі. Такі лексеми виникають унаслідок свідомого поєднання різностильових основ і словотворчих формантів, здебільшого англійських і питомих, а отже, творення нового слова відбувається «всупереч правилам морфотактики сучасної дериваційної граматики» [7, с. 98]. Напр., у художньому тексті: *кілерство, ніттерство* зі значенням дії, збірності (пор. *студентство*), *ліфтик, сейфік, блок-нотик, крезик, менеджментик, спонжик* із пестливим відтінком (пор. *братик, вузлик*).

Отже, як свідчить аналіз, неологічна лексика на базі англіцизмів, що зустрічається в українських художніх текстах, утворюється переважно морфологічними способами словотвору: суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним, конфіксальним, складанням. Проаналізовані оказіоналізми, з одного боку, є результатом словотворчих актів і демонструють той чи той спосіб словотворення, з іншого – ці слова засвідчують лексичне збагачення і водночас поповнення стилістичної системи мови новими лексичними засобами виразності.

Бібліографічні посилання

1. **Бевзенко С. П.** Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору / С. П. Бевзенко. – Ужгород: Закарпатське обласне вид-во, 1960. – 415 с.
2. **Береговская Э. М.** Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32–41.
3. **Вендина Т. И.** Дифференциация славянских языков по данным словообразования / Т. И. Вендина. – М.: Наука, 1990. – 169 с.
4. **Винокур Г. О.** Маяковский – новатор языка / Г. О. Винокур // О языке художественной литературы. – М.: Высш. шк., 1991. – С. 317–405.
5. **Габинская О. А.** Типы причин словотворчества / О. А. Габинская. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 153 с.
6. **Жабаева Ю. И.** Структурно-семантические и функциональные особенности окказионализмов В. Высоцкого: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Ю. И. Жабаева. – Саранск, 2010. – 21 с.
7. **Клименко Н. Ф.** Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – 335 с.
8. **Крысин Л. П.** О словообразовательных возможностях иноязычных неологизмов / Л. П. Крысин, Ю. Хак Су // Филологические науки. – 1998. – № 3 – С. 15–21.
9. **Словотворчість незалежної України. 1991–2011: словник** / [укл. А. Нелюба]. – Х.: Харків. історико-філол. товариство, 2012. – 609 с.
10. **Турчак О. М.** Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Турчак. – Д., 2005. – 19 с.
11. **Юрченко Т. Г.** Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Юрченко. – К., 2003. – 18 с.
12. **Янко-Триницкая Н. А.** Оказиональное словообразование / Н. А. Янко-Триницкая // Словообразование в современном русском языке. – М.: Индрик, 2001. – С. 462–482.

13. **ABBY Lingvo3**. Электронный словарь, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.abbyy.ua/products/linguistic/lingvo

Надійшла до редколегії 25.01.13